

גבורי המהפכה של ויקטור הוגו

ויקטור הוגו! גם כיום, לאחר שחלפו שנים מאז קראנוהו, מעורר בנו השם זכרונות. הכרכים הרבים של "בוטר-דם דה-פרי", שנקראו בתרגום העברי "המכשפה מפריס"⁽¹⁾, ושל "עלובי החיים"⁽²⁾, רבו עליהם הקופצים בספרית בית הספר העממי. שבועות וחדשים הכינו וצפינו, עד שהגיע תורנו לזכות, סוף סוף, באחד מן הכרכים הנכספים. את הדפים האחרונים של "המכשפה מפריס" כמעט שלא יכולנו לפענח מבעד למסך הדמעות; ואילו בקריאת "עלובי החיים" היינו נרגשים כל כך, עד שסיימנו את הספר תוך אפיסת כוחות מוחלטת.

התבררנו, ושוב אין אנו מסוגלים לקרוא ספר מתוך התמכרות שלמה ושכחה עצמית. אולם, אם קוראים אנו את תולדותיו של ויקטור הוגו, מגלים אנו כי בני תקופתו קראו אותו באותה התלהבות, לה היינו מסוגלים רק בימי ילדותינו. בן עשרים וחמש, היה הוגו המנהיג המוכר של הרומנטיקאים הצרפתים. בגיל שלושים ותשע זכה להתקבל לאקדמיה הצרפתית. ביום הולדתו השמונים נתקהלו שש מאות אלף איש לפני ביתו לברכו. ואילו לווייתו היתה הגדולה בלוויית, שנתנו אי פעם לאיש הרוח. ארון המתים שלו הוצג מתחת לקשת הנצחון. שם לא הוצג ארונו של אף אדם אחר, שכוחו היה במילה בלבד. התהלכה שנשאה את שרידיו לפנתיאון ארכה היה קילומטרים.

הוגו תמיד האמין במה שכתב. אמנם קל לגלות סתירות בספריו. הוא לא היה הוגה דיעות גדול, למרות שחשב עצמו לכוהן. הוא גם עבר התפתחות מסויימת בהשקפותיו. רק תשע עשרה שנות הגלות שלו מצרפת האהובה, בזמן מלוכתו של לואי נפוליון, גלות שתחילתה מאונס וסופה מרצון, עשו אותו לסוציאליסט. בזמן הגלות כתב את "עלובי החיים", ספר שנמכר מיד במליונים. אך אם גם סתר עצמו בעיני התוקר הקפדן, הרי תמיד היה נאמן לעצמו. והוא גם נלחם למען דיעותיו. תשע עשרה שנות גלות אינן מן הקלות, וויקטור הוגו עמד בנסיון בגבורה. אמנם, העולם העריץ אותו בשל גלותו. דומה האב שיגר לו אגרת עם הכתובת "ויקטור הוגו, האוקינוס". מן המרחק הבטוח יכול היה לערום עלבונות על ראש הקיסר השנוא, והצורב שביניהם — "נפוליון הקטן". כל ימיו פעיל היה בזירה הפוליטית, ונשא נפקידים, מהם חשובים. הוא עמד בתוך שטף החיים, ולא התבודד אלא מאונס. מכאן, אולי, מידת הכוח והשכנוע ביצירותיו, הפרוזהאיות והשיריות כאחד. יצירותיו גדולות מן החיים. האנשים המופיעים בהן — מדתם למעלה משעור מידת אנוש. ובכל זאת — הם ילדיה הלגיטימיים של תקופה

נסערת ולוחמת, נלהבת ומליאת אמונה. הם אינם יצורים ערטילאיים, אלא עומדים על הארץ, כואבים, נענים ונלחמים.

האם היה הוגו סופר גדול? תהתלהבות, שהגיעה לשיאה בימי חייו, דעכה אט אט אחר מותו. רק ילדי בית-הספר, שאינם רגילים לנתח לפרטיה כל מחשבה וכל תחושה, עדיין נהנים הנאה בלתי מסוייגת מכתביו. ויקטור הוגו אופטימיסט גדול היה, ומאמין גדול. ודאי, יש שכוס המרורים עוברת על יצוריו, ויש שספריו מסתיימים במות ובאסון. אך גבוריו אינם מתים לשוא, אינם מתחרטים ואינם מאבדים את ערכיהם. גם משום כך רחוק הוא מאתנו כיום. גאיבי ומורכב כאחד, ילדותי ורב עצמה, שומר הוא עדיין על חלק, אם גם קטן, של כוח הבראשית שלו ושל משיכתו האדירה. ספריו אינם עומדים בפני ניתוח מדוקדק. תאוריו החברתיים העבירו את פלובר הדקדקן על דעתו. תאוריו ההיסטוריים מתעלמים ברוחב לב מן הפרטים המדוייקים. הרעיון העיקרי, הרושם הכללי, הם התומכים בספריו. הכוח העומד מאחורי המילה הכתובה נשאר גם כיום. עם גבוריו, קשה לנהוג בדקדוקי קטנוניות, שמעשיהם הטובים והרעים נמדדים בקנה מידה של ענקים.

ואולי נאמר בקצרה: אהוב הוא עלינו, עד היום, בשל יציבותו, בטחונו ועוז רוחו; בשל כוח החיוב שבו, הגובר על כוח השלילה. "שנת ה-93"³ היא יצירת זקונים למהכרה. כשנתפרסמה, היה ויקטור הוגו בן שבעים ואחת שנה. יש בה, ודאי, מהשפעת "תקופת הבאריקדות", אך יש בה גם, כביצירות זקונים של הרבה סופרים ומשוררים, מזכרונות הילדות. כלומר: הוגו נולד תשע שנים לאחר שנת 1793, אולם אביו, שהיה גנרל בימיו של נפוליון, נלחם בעצמו בשורות הצבא הרפובליקאי נגד המתקוממים המונרכיסטיים בואנדא; ודאי סיפר לבנו מזכרונותיו.

הוגו לא הרבה לכתוב שירי אהבה. כנראה, היו רגשותיו העמוקים ביותר נתונים לילדיו. שיריו העדינים ביותר, הם אלה המקדשים לילדיו — כגון השירים שכתב לאחר מות בתו הקטנה. אף ברומנים שלו, מקום נכבד יותר לילדים, שבתמימתם מגלמים את עקרון הטוב ונושאים בחובם את תקוות העתיד. גם במרכז "שנת ה-93" עומדים ילדים. מסביבם מתחוללת מלחמה אכזרית ונוראה, אולם הם אינם נפגעים. האהבה בין גבר לאשה, גם ברומנים קודמים משלו נראתה חוררת לעומת אהבת אבות לבנים. אהבת ז'אן וולז'אן לקוזט נוגעת ללב יותר מאהבת מריוס לקוזט. למעשה, הרי קוזט, הילדה הקטנה המתענה תחת ידם האכזרית של הנוג תנרדיה, וקוזט, הילדה המתחילה להשתחרר מן הסיט המעיק, בתברתו מליאת הרוך של ז'אן וולז'אן, אהובה עלינו יותר מן העלמה המתבגרת, השולחת מכתבי אהבה למריוס. ב"עלובי החיים" אנו מוצאים גם את תאור הזאטוטים הנלבבים, שלא ירשו ולא כלום מתכונות הוריהם, שברשעותם ובסכלותם נמנים עם תלאת המין האנושי. ואילו ב"שנת ה-93" קשרי האהבה היחידים בין

האנשים הם אהבת אם לילדיה, אהבת אב לבנו. (סימורדן אמנם אינו אביו בפועל של גובן, אך הוגו מדגיש שהקרה ביניהם גדולה אף מקרבת אב לבן. ושכן סימורדן חנך את גובן, כלומר — היה אביו הרוחני; ולא עוד, אלא שגובן היה יתום, ומסור בכל למחנכו; ואף בזמן שחלה במחלה אנושה, היה זה תמורה שטיפל בו. והרי גם ז'אן וולז'אן לא היה אביה של קוּט, אך זכותו עליה גדולה היתה מזכות אבות). על אהבת סימורדן לילד, כותב הוגו בספרו:

“לאהוב ילד, דבר כה נקל הוא. מה לא יימחל לילד? סולחים לו

על היותו רודן, נסיד, אף מלך. — — — הילדות יש בה קסם זה שלא יתואר במילים, ואפשר לכלות עליה את כל סוגי האהבה. כל שמוגל היה בגפש סימורדן לאהוב, ועט, כביכול, על הילד הזה; יצור תם ורך זה, נעשה מעין טרף ללב הזה, שנידון לברידות. אותה היה בכל מיני רוך-חיבה באחד: כאב, כאח, כרע, כיוצר.”

דומה, כי בין הרומניסטינים הגדולים בני תקופתנו של הוגו, רק אצל דיקנסו אנו מוצאים אותה אהבה גדולה לילד באשר הוא ילד, באשר הוא חלש ותמים. אחד התיאורים הראשונים שבספר, הוא תאור ארוך ורב רושם של תותח אגיה, שניתק מכבליו ומשתולל בחלל הספינה. הרוח והגלים מגדנדים את אנית המפרשים, והתותח נע במהירות מסחררת על גלגליו, עם כל תנועה קלה של הספינה. בדרכו הוא דורס את המלחים האומללים, ומבתר אותם לבתרים. גוש המתכת חסר הגשמה המשתולל, כאילו היה מפלצת קדומים, מתואר על ידי הסופר במילים נמלצות.

“ — — — הרי זה ניתוק מוסרות החומר הדומם; דומה כאילו עבד נצחי זה, מתנקם; דומה כי הרוע הכבוש, במה שמכנים אנו עצמים דוממים, מגיח ופורץ לפתע; — — — אין לכם דבר הסר רתמים מזעמו של הדומם. — — —”

תאור התותח שנשתחרר ושוב אין לדכאו ולכבלו באזיקים, יכול היה לשמש סמל למהפכה, שחרגה מידי מחולליה הראשונים, בחירי העם, והשתוללה במרחץ דמים. אך דומה שהוגו אינו חש בסמליות תאורו. מכל מקום, הערצתו את המהפכה עמוקה מדי מכדי להשתמש בהשוואות מעין אלו. הוא אינו מסוגל לדבר בה, ובמה שהיא מסמלת, ללא התרגשות. והרי דבריו על הקונוואנט:

“אנו קרבים אל הפסגה הגדולה.

הנה הקונוואנט.

מעולם לא נגלה דבר רם יותר על אופק אנשים.

הקונוואנט הוא אולי נקודת השיא של ההיסטוריה.”

הערצה שאינה מונעת בעדו מלתאר את רובספייר, הנטון ומרט כאנשים, שהמבעית שבהם אינו נופל מן הגדולה שבהם. שלשתם מקימים התיעצות, ואורבים איש למפלת רעהו; הפתות תביב על הוגו הוא מרט, והסופר מחלק לו ביד נדיבה תווי פנים והבעה היכולים לעמוד בהצלחה כנגד אלה של המפלצות העוטרות את הנוטר־דס. הישר והטוב בכלם הוא סימורדן, אותה דמות פיקטיבית שברא הסופר.

סימורדן הוא גבור "שנת ה-93". הוא דמות גדולה, גם בחסרונותיה. הסופר מספר לנו, כי טעותו הגדולה של סימורדן היא להכיר רק בהגיון ולא בתבונה. הוא איש הקיצוניות הגדולה, שאינו מכיר בדרך המלך הרגילה. כנגדו עומד יריב הראוי לו, הרוזן לאנטנק. אף לאנטנק הוא חסר רחמים במאבקו, ומשמיד את כל העומד בדרכו. לאנטנק, כמו ז'אורז' מ"עלובי החיים", אינו דמות שכולה שלילית, ובוודאי שאינו דמות שפלה. זהו יריב, המאמין אף הוא בערכים למענם הוא נלחם. ולאנטנק, שאינו יודע רחמים במלחמתו, נופל לידי אויביו משום שהוא נחלץ להצלת ילדים קטנים מן השריפה. ברי לו, כי במעשהו זה הוא מסגיר את עצמו — ובכל זאת אינו יכול להפקיר את הילדים לגורלם. אגב, לאנטנק המצווה להרוג את כל השבויים ולא לחוס אף על הנשים, משאיר את הילדים בחיים — הוגו, בן מאה נחשלת יותר, אינו יכול לדמין טבח בילדים, אף בידי הלוחמים הקשוחים והעריצים.

בין סימורדן ולאנטנק נשחק גובן מוצא את מותו. הוא אינו יכול לסרב לאימפולס האנושי. הוא לא הגיע לאבסולוטי, כמו סימורדן, אלא נשאר בתחום הרגשות הטבעיים. ככל האנשים אשר בספר, מדבר גם גובן במילים נמלצות, מליאות רושם. כשהוא מחכה בצינוק לקיום פסק הדין, עריפה, הוא פועה לסימורדן במילים אלה: "אתה רוצה בקסרקטין של חובה, ואני רוצה בבתי-הספר. אתה רואה בחזונוך את האדם — חיל, ואנוכי — אורת. אתה רוצה שיהיה מפיל אימה, יאני — שקוע בהרהורים, — — —"

אולם גובן מצדיק את פסק הדין. ודרך אמרי פיו של גובן מצדיק אף הוגו את מעשיה האכזריים של המהפכה, שהיתה כה יקרה לו. אין כאן הצדקה בדרך ההגיון, אלא בדרך הרגש. גובן מתרץ את גורלו הקשה באמרו "סופה היא זו. הסופה, לעולם יודעת את אשר היא עושה". הוא משאיר את ההחלטה האחרונה בידי הגורל, ההיסטוריה, האלהים — ובטוח בכך, שיש פשר למעשים ומטרה נעלמה, אך צודקת, בכל המתרחש.

וכך אף סימורדן. הוא מאבד במו ידיו את היקר לו ביותר. הוצאת פסק הדין אינה פעולה רצונית — הוא חש עצמו מכשיר בידי הגורל. הוא מאבד עצמו לדעת ברגע בו נערף גובן — מתוך הרגשה שפרע בנאמנות את חובו לאומה, ועתה רשאי הוא לצאת חפשי ולתת מוצא לרגשותיו האמיתיים. הטיב לתארו היינריך מאן, במסחו על "שנת ה-93":

"סימורדן הופעתו בסערה ויציאתו בסערה. אין אנו יכולים לראות את כל צלקות האבעבועות שעל פניו. רואים רק את הצלקת הענקית, השותתת דם, לאחר שהציל את יקירו הצעיר ממות; ולאחר מכן, כאשר נאלץ בעצמו להרגו, את לבו שנפגע מידו הוא. שומעים אותו נושא קולו במילים רכות בלבד; כל תנועותיו מכריעות. כל הקטנוני מתבטל. חסרונותיו יש בהם גבורה. הוא דמות גדולה, שצורה בקווים כלליים וגמרצים; אינו מתאים לאוירת בית נוחה, אלא ליער סלעי, לציגוק ולקרב".

נובמבר, 1961

הערות :

1. "Notre-Dame de Paris", Victor Hugo, 1831.
2. "Les Misérables", Victor Hugo, 1862.
3. ויקטור הוגו, "שנת התשעים ושלוש", מצרפתית: ה. אברבאיה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ב
4. "Quatre-vingt-treize", Victor Hugo, 1874.